

„NOUA” LITERATURĂ COMPARATĂ: PROVOCĂRI, SOLUȚII, CONTROVERSE²

The “new” comparative literature: challenges, solutions, polemics

Since its beginnings, comparative literature has a bias toward innovation as well as toward institutional and ideological challenges. Particularly new media technologies involve a change of cultural paradigms, literary production and reception being no exception. In the new media era, literature often implies inter- or transmedial rewriting which leads to redefining the aims and objectives of comparative literature itself.

Key-words: *comparative literature, crisis, new media, intermedia, transmedia, interliterary, interartistic*

„Criza” literaturii comparate?³ O (in)disciplină creativă:
„metadisciplină”, „paradisciplină”, „contradisciplină”

Încă de la fondarea ei, literatura comparată are vocația experimentului, a pionieratului, a provocărilor instituționale și ideologice. Însă mai mult decât orice, ea dovedește o insașiabilă predispoziție autoreflexivă, de a-și chestiona continuu, nu fără angoasă⁴, propria identitate epistemologică. De aici, „crizele”⁵ de autolegitimare și viabilitate⁶ pe care literatura comparată le traversează succesiv, mai întâi în epoca „naționalităților” și a metodei „comparativ-istorice”, apoi în anii (post)structuralismului și ai deconstrucției⁷, până în „era multiculturalismului”⁸, a

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² Fragment dintr-un volum în curs de apariție, *Literatura comparată în era "comparative media": pentru o integrare a comparatismului interliterar, intermedial și interartistic*.

³ Cf. Gayatri Chakravorty Spivak, *Death of a Discipline*, New York, Columbia University Press, 2003; Susan Bassnett, *Comparative Literature: A Critical Introduction*, Oxford UK and Cambridge USA, Blackwell, 1998.

⁴ Cf. Charles Bernheimer, "The Anxieties of Comparison", in Bernheimer (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1995, pp. 1-17. Harold Bloom, *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*, second edition, New York, Oxford, Oxford University Press, 1997.

⁵ René Wellek, "The Crisis of Comparative Literature", in Werner P. Friederich (ed.), *Proceedings of the Second International Congress of Comparative Literature*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1959, pp. 148-159. (Congresul a avut loc în 1958, volumul a fost publicat un an mai târziu.) Text reluat în *Concepts of criticism*, New Haven and London, Yale University Press, 1963. René Étiemble, « Littérature comparée ou la comparaison n'est pas raison », in *Hygiène des lettres: Savoir et goût*, Paris, Gallimard, 1958. René Étiemble, *Comparaison n'est pas raison. La crise de la littérature comparée*, Paris, Gallimard, 1963. César Domínguez, Haun Saussy and Darío Villanueva, "Postmodern Crisis", in *Introducing Comparative Literature*, New Trends and Applications, New York, Routledge, 2015, pp. 10-15.

⁶ Spivak, *op. cit.*; Bassnett, *op. cit.*

⁷ Bernheimer, *op. cit.*, pp. 3-6.

⁸ *Ibidem*.

„globalizării”⁹ și a digitalizării. Noile tehnologii media determină o schimbare a paradigmei culturale, nu mai puțin a literaturii, sub aspectul „producerii” și al receptării ei. În era *new media*, literatura se supune adesea unui experiment de (re)criere inter- și transmedială, ceea ce redesenează obiectul literaturii comparate înseși. Pe același traseu al transformării disciplinei, după ignorarea voită a contextului de către (post)structuraliști și deconstructiviști¹⁰, ultimele decenii schimbă radical maniera de lectură, prin contextualizarea obligatorie a (înțelegerii) literaturii¹¹. În mod special, studiile (post)coloniale practică sistematic o astfel de abordare îndatorată, în primul rând, lui Frantz Fanon¹², Edward Said¹³, Gayatri Chakravorty Spivak¹⁴, Homi K. Bhabha¹⁵. Un asemenea demers urmărește „modul în care formele literare sunt

⁹ Haun Saussy (ed.), *Comparative Literature in an Age of Globalization*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2006.

¹⁰ La apogeul deconstructivismului, în departamentele de profil ale marilor universități nord-americane, la Yale în primul rând, teoria devine mai importantă decât literatura, iar „metoda decât conținutul” (Bernheimer, *op. cit.* p. 5). Aceasta îi aduce, de pildă, lui Paul de Man, un apropiat al lui Derrida, reputația de „antiumanist”. Pentru comparații din vechea gardă – printre ei, Harry Levin, autorul primului raport asupra „standardelor disciplinei” (1965), la solicitarea ACLA (*American Comparative Literature Association*) – literatura este purtătoarea unor valori ferme, pe care educația morală nu le poate ignora. Pretinzând a fi o strategie de demistificare, „tehnica de lectură” a lui de Man relativizează însă totul: „valorile sunt derizorii, cunoașterea eronată”, „motivațiile absurde”. „Subiectul social sau psihologic” este numai un „efect echivoc” al retoricii (Bernheimer, „The Anxieties of Comparison”, *op. cit.* p. 4), în absența indiciilor pe care le oferă istoria ca „mijloc de contextualizare” a interpretării (*cf.* Fox-Genovese, „Between elitism and populism”, în Bernheimer, ed., *op. cit.*, p. 137). Riffaterre atrage totuși atenția asupra fenomenului invers al „decontextualizării”, strâns legat de literaritatea textului, fie el premeditat literatură sau nu: în unele lucrări de istorie, de filosofie sau drept, „telosul cognitiv al textului devine irelevant”, textul își refuză „contextualitatea”. Se produce, mai exact, „o schimbare hermeneutică de la judecata de valoare întemeiată pe eficiența textului ca argument cognitiv, la o judecată valorică bazată pe trăsăturile estetice” ale operei (Michael Riffaterre, „On the complementarity of comparative literature and cultural studies”, în Bernheimer, ed., *op. cit.*, p. 71). În termeni jakobsonieni de funcții ale limbajului, este o trecere de la dominantă referențială, cognitivă a discursului la aceea „poetică”. Ceva asemănător se întâmplă în lucrările de memorialistică (Eugen Simion, *Genurile biograficului*, București, Tracus Arte, 2018).

¹¹ Aceasta nu înseamnă că „literatura comparată va abandona analiza atentă a trăsăturilor retorice, prozodice și a altor particularități formale”, ci numai că lectura, de asemenea, „va ține seama de *contextele* ideologice, culturale și instituționale în care sunt produse semnificațiile acestora”, *cf.* „The Bernheimer Report, 1993”, în Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 43.

¹² Frantz Fanon, *Les damnés de la Terre*, préface de Jean-Paul Sartre, Paris, François Maspero, 1961.

¹³ Said demontează un construct european, „Orientul”. Sub influența lui Michel Foucault, el pune în discuție bazele de putere și cunoaștere ale unei „relații sociale binare”, Est – Vest. *Cf.* Edward W. Said, *Orientalism: concepțiile occidentale despre Orient*, cu prefața autorului, ediția a II-a adăugită, traducere din limba engleză de Doina Lică și Ana Andreescu, București, Art, 2018.

¹⁴ Este relevantă opoziția pe care o stabilește Spivak între spiritul „subaltern” și „discursul hegemonic”, din perspectiva căreia analizează practici sociale, literare, educaționale (Spivak, *Death of a Discipline*, *op. cit.*).

¹⁵ În loc de a vedea omenirea fragmentată în culturi distincte, aflate pe poziții inegale, nu o dată antagonice, Bhabha preferă să semnaleze și să valorizeze spațiile intelectuale „hibride”.

încorporate în istorii colective și structuri ideologice”¹⁶. De aici, reconsiderarea „canonului” occidental¹⁷ și preocuparea pentru *World literature*¹⁸, o alternativă la goetheanul *Weltliteratur*, concept bănuat de nedorite afinități cu o mentalitate imperialistă și colonială. (De fapt, occidental sau altcumva, „canonul” este tocmai „înflorirea culturală a textului”¹⁹, ceea ce ar fi util de menținut chiar și la „școala resentimentului”²⁰.) Pe de altă parte, se accentuează, în ultima vreme, unele deschideri interdisciplinare inspirate de studiile culturale, *gender studies*, studiile inter- și transmediale. Literatura comparată intră astăzi în relație cu toate acestea, iar uneori în competiție.

Finalitatea unei științe nu este, în opinia lui Max Weber, „interconectarea ‘efectivă’ a ‘lucrurilor’ ”, ci „interconectarea conceptuală a problemelor”. Prin urmare, „o nouă ‘știință’ se naște atunci când o nouă problemă este cercetată printr-o nouă metodă”²¹. Franco Moretti transferă asupra literaturii perspectiva lui Weber: „*World literature* nu este un obiect, ci o problemă” care „solicită o nouă metodă critică”²². În măsura în care *World Literature* este un „proiect”²³ al literaturii comparate, afirmația lui Moretti se răsfrânge asupra celei din urmă, cu toate căutările și schimbările ei de-a lungul a trei veacuri. Întemeiată în secolul al XIX-lea, când bazele cercetării umaniste sunt, în toată Europa, naționale și istorice, literatura comparată se sustrage imperativelor epocii prin interesul pentru interstițiile și corelațiile inter-naționale. Astăzi, vechea (in)disciplină²⁴ a devenit o „metadisciplină”²⁵, o „paradisciplină”²⁶, dacă nu o „contradisciplină”²⁷. Exersată interdisciplinar, literatura comparată iese din granițele inițiale ale corpusului și ale problematicii sale, oferind, în calitate de „donator universal”²⁸, instrumente teoretice și metodologice utile pentru investigarea literaturilor naționale, a *World literature(s)*²⁹

Prin ea însăși, existența acestora atacă legitimitatea ideologică a colonialismului, cf. Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, New York and London, Routledge, 2004 (prima ediție, 1994).

¹⁶ Bernheimer, "The Anxieties of Comparison", *op. cit.*, p. 7.

¹⁷ Cf. David Damrosch, "World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age", in Saussy (ed.), *op. cit.*, pp. 43-53; Harold Bloom, *Canonul occidental*, traducere de Delia Ungureanu, prefață de Mircea Martin, București, Art, 2007.

¹⁸ Înțeală ca „un sistem planetar” de „literaturi inter-relaționate” (Franco Moretti, "Conjectures on World Literature", in Christopher Prendergast, ed., *Debating World Literature*, London, New York, Verso, 2004, pp. 148-162). Potrivit lui David Damrosch, *World Literature* „nu este un set canonic de texte, ci un mod de a citi” (Damrosch, *What is World Literature?*, p. 281; Moretti, *op. cit.*).

¹⁹ Riffaterre, *op. cit.*, p. 71.

²⁰ Bloom, *op. cit.*

²¹ Max Weber, "Objectivity in Social Science and Social Policy" (1904), in *The Methodology of the Social Sciences*, New York, Free Press, 1949, p. 68; Moretti, *op. cit.*, p. 149.

²² Moretti, "Conjectures on World Literature", *op. cit.*, p. 149.

²³ Damrosch, *What is World Literature?*, p. 281; Moretti, *op. cit.*

²⁴ David Ferris, "Indiscipline", in Saussy (ed.), *op. cit.*, p. 92.

²⁵ Saussy, "Exquisite Cadavers Stitched from Fresh Nightmares", in Saussy (ed.), *op. cit.*, p. 11.

²⁶ Greene, *op. cit.*, p. 145.

²⁷ Saussy, "Exquisite Cadavers Stitched from Fresh Nightmares", in Saussy (ed.), *op. cit.*, p. 11.

²⁸ *Ibidem*, p. 5.

²⁹ După David Damrosch, nu există o literatură mondială, ci mai multe *world literatures*, în funcție de câte perspective naționale sau locale există asupra operelor și fenomenelor literare

și a altor „obiecte culturale”³⁰. Dincolo de orice oportunism metodologic, prin afiliere mimetică la modelele intelectuale ale momentului, am în vedere o autentică relație interdisciplinară. Aceasta apare ca urmare firească a transformării modalităților de cunoaștere din diferite domenii. „Interdisciplinaritatea reală” survine atunci când „procesele de gândire ating punctul în care limita dintre discipline” „nu mai are sens – când logica internă a gândirii impune forțarea frontierei”³¹. Sub aspect *metodologic*, abordarea interdisciplinară presupune „permeabilitatea practicilor unei discipline față de o alta”³². În plan *didactic*, interdisciplinaritatea este astăzi una dintre opțiunile studenților care urmează programe de literatură comparată în universități nord-americane³³.

Tatonând îndelungă vreme teritoriile hibride, liminare, procesele de separație, de legătură și transfer în același timp, literatura comparată se definește astăzi mai mult printr-o căutare de *metode* (parțial împrumutate, parțial transformate, uneori exportate), decât printr-un ansamblu de conținuturi specifice. La o astfel de (re)poziționare a literaturii comparate au condus permanenta ei (auto)chestionare și punerea în criză a obiectului și a metodelor sale. Cum deja s-a constatat, invocarea neobosită a „crizei” disciplinei a devenit aproape o practică „rituală”, periodic reluată, a cercetătorilor din breaslă. La mijlocul secolului XX, René Wellek, unul dintre fondatorii școlii americane de *comparative literature*, constata într-un text manifest, *The Crisis of Comparative Literature* (1959), tocmai „precaritatea” disciplinei incapabile să-și precizeze „un obiect distinct” și „o metodologie specifică”³⁴. În privința obiectului – influențele literare –, nu este nicio diferență între a studia acest fenomen în cadrul unei singure literaturi sau corelând literaturi diferite, consideră Wellek. Pe de altă parte, metoda comparației, observă el, este comună mai multor științe. Devenită clasică, definiția pe care o va da Henry H. H. Remak, la scurt timp după diagnosticarea crizei, nu rezolvă neapărat dilemele identitare ale disciplinei, dar le așază într-o altă perspectivă. Aceasta din urmă integrează abordarea „interliterară” (prin compararea diferitelor literaturi), „interartistică” (o comparație între literatură și celelalte arte) și „interdiscursivă” (prin studierea literaturii în raport cu alte tipuri de discurs)³⁵. Pe scurt, potrivit lui Remak, literatura comparată înseamnă „compararea unei literaturi cu alta sau cu altele” și deopotrivă „compararea literaturii cu alte sfere ale expresiei umane”, „cu alte arii de cunoaștere și credință, precum artele, filosofia, istoria, științele sociale, științele (exacte și ale naturii, n. n.), religia etc.”³⁶.

(Damrosch, *op. cit.*, p. 281).

³⁰ Chow, *op. cit.*

³¹ Peter Brooks, "Must We Apologize?", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 102.

³² Bernheimer, *op. cit.*

³³ Pe lângă oferta clasică a unor astfel de programe – care implică studierea a trei literaturi –, studenții au posibilitatea de a face o altă alegere, *two languages and a field*. Aceasta înseamnă că ei pot studia două literaturi și un alt domeniu: o disciplină umanistă (*film studies*, istorie, filosofie, istoria artei), arhitectură, informatică, biologie, economie, actorie etc. (cf. Saussy, "Exquisite ...", *op. cit.*, p. 35).

³⁴ Wellek, "The Crisis of Comparative Literature", *op. cit.*; Étiemble, « Littérature comparée ou la comparaison n'est pas raison », *op. cit.*; Étiemble, *Comparaison n'est pas raison. La crise de la littérature comparée*, *op. cit.*

³⁵ César Domínguez, Haun Saussy, Darío Villanueva, *Introducing Comparative Literature: New Trends and Applications*, *op. cit.*, p. XIII.

³⁶ Henry H.H. Remak, "Comparative Literature: Its Definition and Function", in *Comparative*

Viziunea cuprinzătoare, unificatoare a lui Remak pregătește terenul pentru o re poziționare epistemologică a disciplinei. Constatând emfatic, peste câteva decenii, „decesul” dicideplinei, Susan Bassnett³⁷ (1993) și Gayatri Chakravorty Spivak³⁸ (2003) atrag atenția, de fapt, că „anumite forme de a practica literatura comparată nu mai sunt valabile”³⁹. Inactualitatea lor derivă fie din metodă – în opinia lui Bassnett care o împrumută pe cea a lui Wellek –, fie din specificul „eurocentric” al corpusului de studiu, limitat la câteva „mari” literaturi din care se constituie „canonul” occidental, așa cum clamează Spivak, în prelungirea unor obiecții deja formulate de Étiemble. De aici, sugestia de a apropia literatura comparată de o altă disciplină: fie *translation studies*, potrivit lui Bassnett, câtă vreme literatura comparată are ca obiect relațiile dintre diferite literaturi, în diferite limbi; fie *areas studies*, după cum optează Spivak⁴⁰.

Reașezări în domeniul umanioarelor: de la „comparația între literaturi” la o „comparație cu literatura”⁴¹. Medii estetice și sisteme de semne

Întrebări incomode, care țintesc niște obișnuințe culturale și care nu fac neapărat obiectul unui consens, invită, mai ales din anii 1990 încoace, la o revizuire a modalităților de abordare în literatura comparată și, mai larg, în câmpul științelor umaniste: „de ce ar trebui să studiem ceva numit literatură?”, „la urma urmei, ce este literatură?”⁴², „ce înseamnă a face literatură?”⁴³. Astfel de întrebări încearcă să atragă atenția asupra potențialului expresiv al unor manifestări și creații culturale pe care „canonul” occidental le trece mai degrabă cu vederea, tribut ar fiind propriilor criterii de selecție. Dintr-o asemenea perspectivă, la intersecția cu studiile culturale, literatura a putut fi înțeleasă ca „o practică discursivă, alături de multe altele”⁴⁴. Afirmția lui Bernheimer este provocatoare, găsindu-și, în egală măsură, critici și adepți. Michael Riffaterre, de pildă, constata nemulțumit, în 1995, că „spațiul *comparației* s-a extins dincolo de obiectele literare, chiar dincolo de obiecte artistice altele decât literatura, dincolo de culturile occidentale, dincolo de granițe care separă genuri, orientări sexuale, grupuri etnice și așa mai departe”⁴⁵. Similar, în accepția lui Peter Brooks care polemizează cu Bernheimer, literatura încă rămâne o redutabilă „provocare la adresa celorlalte forme discursive cu care ea se află în dialog”⁴⁶. Tocmai în acest raport ambivalent, de concurență și negociere cu variate practici discursive, literatura

Literature: Method and Perspective, eds. Newton P. Stallknecht and Horst Frenz, Carbondale, Southern Illinois University Press, 1961, p. 3.

³⁷ Bassnett, *op. cit.*

³⁸ Spivak, *op. cit.*

³⁹ Domínguez, Saussy, Villanueva, *op. cit.*, p. XIII.

⁴⁰ De asemenea, Domínguez, Saussy, Villanueva, *op. cit.*, p. XIII.

⁴¹ Marie Louise Pratt, *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*, Bloomington, Indiana University Press, 1977; Saussy, *op. cit.*, p. 29.

⁴² Marjorie Perloff, "Literature in the expanded field", in Bernheimer (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, *op. cit.*, pp. 183-184. De asemenea, Rey Chow, "In the name of literature", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, pp. 115-116; Peter Brooks, "Must We Apologize?", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 104.

⁴³ Chow, *op. cit.*

⁴⁴ "The Bernheimer Report, 1993", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 42.

⁴⁵ Riffaterre, "On the complementarity of comparative literature and cultural studies", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 72.

⁴⁶ Peter Brooks, "Must we apologize?", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 105.

comparată pare să-și afle propriul obiect de studiu sau, cel puțin, o fațetă a lui: ea își poate găsi „specificitatea și rațiunea de a fi” într-o reflecție „mereu reînnoită, din multiple perspective”, pe tema „ce este literatura și ce înseamnă să o studiem”⁴⁷.

La două decenii după *Raportul Bernheimer* (prezentat în 1993, publicat doi ani mai târziu), *The ACLA Report on the State of the Discipline* (2014–2015) nu face decât să confirme accentuarea procesului care provoca obiecțiile, chiar iritarea lui Riffaterre, Brooks, Culler⁴⁸, între alții. Dincolo de unele neajunsuri, practicile supuse blamului au totuși meritul de a încerca să democratizeze viziunea asupra fenomenelor culturale. Pentru aceasta, o parte a adeptilor noului val în comparatism par dispuși să plătească un preț, subminând poziția privilegiată a literaturii, de placă turnantă a culturii occidentale. De aici, o regândire a domeniului, așa cum propune Rey Chow⁴⁹, în termeni de *comparative media* (medii estetice, medii de expresie comparate). Aceasta constituie o alternativă la vechea literatură comparată (*comparative literature*) și totodată o modalitate de integrare a ei într-un ansamblu mai larg de practici creative și de cercetare. Înțelegând *mediul* ca pe un „mijloc de stocare” și „transmitere a informației”⁵⁰, Chow „pune în criză literatura”, cu ajutorul conceptului de *media*. Ea consideră că literatura comparată se poate inspira din studiile culturale, „deschizându-se” către cercetarea „altor medii decât acelea verbale” de care se folosesc „textele literare sau filosofice”⁵¹. Astfel, ar putea apărea „o nouă disciplină”, în care studiul literaturii ar fi regândit „nu în funcție de națiuni și limbi naționale”, ca în buna tradiție comparativ-istorică a secolului XIX, ci „în funcție de medii estetice, sisteme de semne și rețele discursive”⁵². Obiectele „empirice și monolingvistice” investigate de obicei în cadrul studiilor culturale ar deveni, prin aceasta, „o parte a abordării teoretice și multilingvistice” pentru care optează literatura comparată⁵³.

O asemenea schimbare de perspectivă vine odată cu mutațiile pe care noile tehnologii, industria IT în primul rând, le impun conceptului de *limbaj*. Acesta nu se mai limitează la limbile naturale, nici la vechile sisteme de comunicare nonverbală pentru uzul persoanelor cu dificultăți de auz sau de articulare lingvistică: în „Turnul Babel postmodern”, „limbajul obișnuit se întâlnește cu limbaje de programare ale microprocesorului”⁵⁴. În epoca tehnologiilor înalt performante, fără a-i știrbi nimic din prestigiu, literatura însăși poate fi privită ca o „practică discursivă, alături de multe altele”⁵⁵. Ea se folosește de diverse *medii* pentru crearea, stocarea, transformarea, transpunerea și circulația sa: text tipărit pe hârtie sau în format digital (*ebook*, *audiobook*), BD, *manga*, televiziune, teatru, film, muzică, dans, pictură, grafică, ilustrații de carte, *video games*, *visual novels* etc. Invenția lui Gutenberg (sau a meșterului chinez Bi Sheng, cu câteva secole înainte) este numai unul dintre mediile

⁴⁷ Brooks, *op. cit.*, p. 104.

⁴⁸ Jonathan Culler, "Comparative literature, at last!", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, pp. 117-121.

⁴⁹ Chow, *op. cit.*, pp. 107-116.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 115-116.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 116.

⁵³ Chow, *op. cit.*, p. 115.

⁵⁴ Friedrich Kittler, "There is No Software", in *Stanford Literatura Review*, 9, nr. 1, 1992, pp. 81-90; Chow, *op. cit.*, p. 115.

⁵⁵ "The Bernheimer Report (1993)", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 42.

care pot vehicula literatura, cel mai fidel probabil. Prin urmare, propune Rey Chow, „numele însuși” al disciplinei, literatură comparată, ar putea fi „schimbat cu un altul, precum *comparative media*”⁵⁶. Într-un astfel de cadru, literatura ar constitui o parte a corpusului de studiu, disponibilă pentru cele mai diferite abordări. De altfel, comparația între o operă literară și alte limbaje artistice este pe deplin legitimă: literatura comparată își află obiectul în „lectura care traversează granițele lingvistice”, iar „filmul, pictura, opera, benzile desenate etc.” mobilizează, la rândul lor, niște „tipuri de limbaj”⁵⁷ – niște modalități codificate de expresie a unor conținuturi de experiență umană.

Unii specialiști îndeamnă, nu fără temei, la o atitudine rezervată față de „redefinirea literaturii comparate în termeni de *comparative cultural studies*”⁵⁸. Prudența vine din temerea că literatura și-ar putea pierde însemnătatea în ansamblul unui obiect de cercetare atât de amplu și de eteroclit precum acela al studiilor culturale – fie ele „*French studies, American studies, Indonesian studies* sau *Japanese studies*”⁵⁹. Contextul tehnologic și cultural contemporan forțează totuși în direcția unui compromis între literatura comparată de școală clasică și *media studies, cultural studies*, eventual *areas studies*, așa cum preferă Spivak⁶⁰. Pe fondul controverselor din mediul academic internațional, literatura comparată își diversifică și „extinde implacabil”⁶¹ corpusul, tipurile de fenomene discursive și mediatice pe care le vizează. Acestea sunt în prezent atât de variate, încât „proiectele comparatiste” au devenit „punctul de întâlnire al unor obiecte” culturale care, la prima vedere, „pot avea puține în comun”⁶². De aici provine dimensiunea de „experiment” a „oricărui proiect comparatist”⁶³ ancorat în profilul actual al disciplinei: „când pornește la drum”, cercetătorul „nu se poate sprijini pe niște realități date, aprioric delimitate”. Dintre „multele virtualități pe care le oferă literatura”, el „trebuie să-și delimiteze un câmp de cercetare” propriu. De aceea, „obiectul studiului său, definirea și delimitarea lui sunt numai un *proiect*”⁶⁴. Interesată de „specificitate și relație”, literatura comparată încearcă să capteze „specificul obiectului” (pe care „modelele prestabilite ale discursului” nu-l mai cuprind) și totodată să întrevadă „relațiile” pe care o nouă perspectivă „le creează” între asemenea obiecte⁶⁵.

Diracții de cercetare precum *digital humanities*⁶⁶, *intermedia* și *transmedia studies* sunt rezultatul unui vădit efort de adaptare a unei discipline tricentenare la provocările și oportunitățile civilizației contemporane. În mod special, cotitura inter-și transmedială a literaturii comparate pune în evidență o importantă schimbare de

⁵⁶ Chow, *op. cit.*, pp. 115-116.

⁵⁷ Domínguez, Saussy, Villanueva, *op. cit.*, p. XII.

⁵⁸ Culler, *op. cit.*, p. 120.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 120.

⁶⁰ Spivak, *op. cit.*

⁶¹ Greene, *op. cit.*, p. 146.

⁶² Saussy, *op. cit.*, p. 23.

⁶³ *Ibidem*, p. 24.

⁶⁴ Claudio Guillén, *Entre el saber y el conocer. Moradas del estudio literario*, Valladolid, Universidad de Valladolid Cátedra – Jorge Guillén, 2001, p. 103, *apud* Domínguez, Saussy, Villanueva, *op. cit.*, p. XV.

⁶⁵ Saussy, *op. cit.*, p. 24.

⁶⁶ Menționată în *The 2014 – 2015 Report on the state of the discipline of comparative literature*.

abordare: de la „comparația între literaturi”, practică la începuturile disciplinei, la o „comparație cu literatura”⁶⁷. Aceasta din urmă are antecedente în epoca (pre)romantică și chiar mai devreme. Ea este însă cultivată sistematic, sub aspect teoretic, abia în ultimele decenii. La întâlnirea cu istoria și teoria artei, estetica, *film studies*, *performance studies*, *dance studies*, *transmedia studies* și alte domenii de analiză a fenomenelor artistice, literatura comparată prilejuiește corelarea unui corpus literar cu o varietate de limbaje artistice și medii de expresie. Prefigurată de distincția pe care o fac Wellek și Warren⁶⁸ între relațiile „extrinseci” și cele „intrinseci” ale literaturii⁶⁹, ideea este formulată de Bernheimer ca o recomandare de „înnoire” și „lărgire a câmpului de investigație”: „producerea ‘literaturii’ ca obiect de studiu poate fi comparată cu producerea muzicii, a filosofiei, a istoriei sau a legilor, ca sisteme discursive similare”⁷⁰. La fel de bine, literatura poate fi pusă în relație cu crearea jocurilor video și a hipertextelor online. Acestea permit transpunerea transmedială a diferitelor narațiuni, așa cum s-a încercat deja în ultimii ani, pe scară largă⁷¹.

„Comparația între artele surori” este, de altfel, „o formă tradițională a demersului interdisciplinar”⁷². Este de preferat actualmente ca ea „să aibă loc într-un context de reflecție asupra strategiilor privilegiate de creare a sensului în fiecare disciplină” artistică în parte⁷³. O astfel de relație poate fi extinsă prin „comparația între medii (de expresie, n. n.), de la primele manuscrise la televiziune, hipertext și realitatea virtuală”, câtă vreme cartea, „obiectul nostru de studiu timp de secole”, este „în plin proces de transformare prin tehnologia computerizată și revoluționarea comunicațiilor”⁷⁴. Cum mediul, la rândul lui, își poate induce propriile semnificații, literatura comparată este chemată să analizeze totodată „posibilitățile materiale ale expresiei culturale”, derivate din „proprietățile fizice ale noilor medii de

⁶⁷ Marie Louise Pratt, *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*, Bloomington, Indiana University Press, 1977; Haun Saussy, *op. cit.*, p. 29.

⁶⁸ René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*, traducere de Rodica Tiniș, studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru Literatură Universală, 1967, pp. 105-354.

⁶⁹ O distincție totuși discutabilă. Plecând de la „determinanții extrinseci ai producției literare”, a căror existență o constatau Wellek și Warren (*op. cit.*), Saussy își pune, cu îndreptățire, problema dacă „asemenea determinanți sunt cu totul « extrinseci »” (Saussy, „Exquisite...”, *op. cit.*, p. 19).

⁷⁰ „The Bernheimer Report (1993)”, in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 43.

⁷¹ Un joc video de acțiune și aventură, *Dante's Inferno*, reia transmedial tema *Divinei Comedii*. Un alt exemplu destul de bine cunoscut este *Prometheus* în regia lui Ridley Scott, o complexă construcție mediatică, în care filmul și campania de promovare a lui, inspirate de mituri străvechi, se completează reciproc, într-o parabolă a întrebărilor fundamentale ale omenirii, rămase fără răspuns în ciuda progreselor tehnologice. Într-un articol ceva mai vechi, m-am oprit asupra câtorva transpuneri transmediale ale poveștii prometeice, inclusiv asupra unor aspecte de imaginar mitic din ecranizarea lui Scott, împletite sincretic, după obiceiul postmodernilor. Cf. Nicoleta Popa Blanariu, „Transmedial Prometheus: from the Greek Myth to Contemporary Interpretations”, in *Icono 14. Revista científica de Comunicación y Tecnologías emergentes*, 15. 1 (2017), pp. 88-107.

⁷² „The Bernheimer Report (1993)”, *op. cit.*, p. 43.

⁷³ *Ibidem*, p. 43. De asemenea, Domínguez, Saussy, Villanueva, *op. cit.*

⁷⁴ „The Bernheimer Report (1993)”, *op. cit.*, p. 43.

comunicare”⁷⁵. În unele contribuții anterioare⁷⁶, am examinat un asemenea corpus de creații clasice și contemporane, care ilustrează un fenomen de „transpunere intersemiotică”⁷⁷, în special transmedială⁷⁸. (M-a interesat mai ales rescrierea transmedială a unor opere literare, dintre care unele sunt inspirate de narațiuni mitice).

Rezumând, literatura comparată este un ansamblu de practici desfășurate de-a lungul a trei secole. Problematika i s-a diversificat atât de mult, cuprinzând o largă paletă de medii și forme discursive, încât – riscă Bernheimer o afirmație prin care și-a atras destule reproșuri – „termenul ‘literatură’ n-ar mai putea desemna” pe deplin obiectul ei de studiu⁷⁹. Mai exact, „spațiul” comparatist implică astăzi „comparații între creații artistice studiate îndeobște de discipline diferite”; „între tradiții culturale occidentale, savante sau populare, și cele neoccidentale”; „între creațiile popoarelor colonizate, de dinainte și de după contactul” cu coloniștii; „între construcții de gen definite ca feminine și cele masculine”; „între moduri de semnificare rasiale și etnice”; „între articularea *hermeneutică* a sensului și analiza *materială* a mijloacelor sale de producere și circulație”⁸⁰ (s. n.). Enumerarea nu este completă, dezvoltarea actuală a disciplinei, *work in progress*, o face să nu poată fi altfel. Dacă mai vechile criterii de organizare științifică și didactică a literaturii comparate – „limbă, gen literar, perioadă” – „decurg din cadrul istoriilor literare naționale”, noile orientări, cu avantajele și inconvenientele lor, vin dinspre „*media studies*, studiile postcoloniale, studiile culturale și ‘politicile de recunoaștere’ promovate de mișcările sociale de la sfârșitul secolului XX”⁸¹.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Nicoleta Popa Blanariu și Dan Popa, "A Mythological Approach to Transmedia Storytelling", in Renira Rampazzo Gambarato and Matthew Freeman (eds.), *The Routledge Companion to Transmedia Studies*, New York and London, Routledge Taylor and Francis Group, 2019; Nicoleta Popa Blanariu, "Alternative Insights into Comparative Literature: Interdisciplinary, Intercultural, Intersemiotic. Dancing Ekphrasis and Transmedial Narrative", in Asunción López Varela and Ananta Sukla (Eds.), *The Ekphrastic Turn: Inter-art Dialogues*, Champaign (University of Illinois Research Park), Common Ground Publishing, 2015, pp. 130-167; Nicoleta Popa Blanariu, "Transmedial Prometheus: from the Greek Myth to Contemporary Interpretations", in *Icono 14. Revista científica de Comunicación y Tecnologías emergentes*, 15. 1 (2017), pp. 88-107; Nicoleta Popa Blanariu și Dan Popa, „Never ending story: Don Quijote, un mit transmedial, produsul unei comunități de creatori (cvasi)independenți”, in *Studii și cercetări științifice. Seria filologie*, 44 (2020), pp. 33-63.

⁷⁷ Concept împrumutat de la Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, Minuit, 1963.

⁷⁸ În *transmedia storytelling*, „elementele componente ale unei ficțiuni sunt sistematic dispersate pe mai multe canale de distribuție” (cf. Henry Jenkins, "Transmedia 202: Further Reflections", *Confessions of an Aca-Fan: the official weblog of Henry Jenkins*, 2011, http://henryjenkins.org/blog/2011/08/defining_transmedia_further_re.html).

⁷⁹ "The Bernheimer Report (1993)", in Bernheimer (ed.), *op. cit.*, p. 42.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Saussy, "Exquisite Cadavers Stitched from Fresh Nightmares", in Saussy (ed.), *op. cit.*, p. 13.

BIBLIOGRAFIE

- Bassnett, Susan, *Comparative Literature: A Critical Introduction*, Oxford UK and Cambridge USA, Blackwell, 1998.
- Bernheimer, Charles, "The Anxieties of Comparison", in Bernheimer (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1995, pp. 1-17.
- Bhabha, Homi K., *The Location of Culture*, New York and London, Routledge, 2004.
- Bloom, Harold, *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*, second edition, New York, Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Bloom, Harold, *Canonul occidental*, traducere de Delia Ungureanu, prefață de Mircea Martin, București, Art, 2007.
- Damrosch, David, "World Literature in a Postcanonical, Hypercanonical Age", in Haun Saussy (ed.), *Comparative Literature in an Age of Globalization*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2006, pp. 43-53.
- Domínguez, César, Haun Saussy, Darío Villanueva, "Postmodern Crisis", in *Introducing Comparative Literature: New Trends and Applications*, New York, Routledge, 2015, pp. 10-15.
- Étiemble, René, « Littérature comparée ou la comparaison n'est pas raison », in *Hygiène des lettres: Savoir et goût*, Paris, Gallimard, 1958.
- Étiemble, René, *Comparaison n'est pas raison. La crise de la littérature comparée*, Paris, Gallimard, 1963.
- Fanon, Frantz, *Les damnés de la Terre*, préface de Jean-Paul Sartre, Paris, François Maspero, 1961.
- Jakobson, Roman, *Essais de linguistique générale*, Paris, Minuit, 1963.
- Jenkins, Henry, "Transmedia 202: Further Reflections", *Confessions of an Aca-Fan: the official weblog of Henry Jenkins*, 2011, http://henryjenkins.org/blog/2011/08/defining_transmedia_further_re.html
- Moretti, Franco, "Conjectures on World Literature", in Christopher Prendergast, ed., *Debating World Literature*, London, New York, Verso, 2004, pp. 148-162.
- Popa Blaniariu, Nicoleta, "Semiotic and Rhetorical Patterns in Dance and Gestural Languages", in *Southern Semiotic Review*, 4. 2 (2014).
- Popa Blaniariu, Nicoleta, "Alternative Insights into Comparative Literature: Interdisciplinary, Intercultural, Intersemiotic. Dancing Ekphrasis and Transmedial Narrative", in Asunción López Varela and Ananta Sukla (Eds.), *The Ekphrastic Turn: Inter-art Dialogues*, Champaign (University of Illinois Research Park), Common Ground Publishing, 2015, pp. 130-167.
- Popa Blaniariu, Nicoleta, "Transmedial Prometheus: from the Greek Myth to Contemporary Interpretations", in *Icono 14. Revista científica de Comunicación y Tecnologías emergentes*, 15. 1 (2017), pp. 88-107.
- Popa Blaniariu, Nicoleta, Dan Popa, "A Mythological Approach to Transmedia Storytelling", in Renira Rampazzo Gambarato and Matthew Freeman (eds.), *The Routledge Companion to Transmedia Studies*, New York and London, Routledge Taylor and Francis Group, 2019.
- Popa Blaniariu, Nicoleta, Dan Popa, „Never ending story: Don Quijote, un mit transmedial, produsul unei comunități de creatori (cvasi)independenți”, in *Studii și cercetări științifice. Seria filologie*, 44 (2020), pp. 33-63.
- Pratt, Marie Louise, *Toward a Speech Act Theory of Literary Discourse*, Bloomington, Indiana University Press, 1977.

- Remak, Henry H.H., "Comparative Literature: Its Definition and Function", in *Comparative Literature: Method and Perspective*, eds. Newton P. Stallknecht and Horst Frenz, Carbondale, Southern Illinois University Press, 1961.
- Said, Edward W., *Orientalism: concepțiile occidentale despre Orient*, cu prefața autorului, ediția a II-a adăugită, traducere din limba engleză de Doina Lică și Ana Andreescu, București, Art, 2018.
- Saussy, Haun (ed.), *Comparative Literature in an Age of Globalization*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2006.
- Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, București, Tracus Arte, 2018.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, *Death of a Discipline*, New York, Columbia University Press, 2003.
- "The Bernheimer Report 1993", in Charles Bernheimer (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1995, pp. 39-48.
- "The Greene Report 1975", in Charles Bernheimer (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1995, pp. 28-38.
- "The Levin Report 1965", in Charles Bernheimer (ed.), *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1995, pp. 21-27.
- Wellek, René, "The Crisis of Comparative Literature", in Werner P. Friederich (ed.), *Proceedings of the Second International Congress of Comparative Literature*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1959, pp. 148-159. Text reluat în *Concepts of criticism*, New Haven and London, Yale University Press, 1963.
- Wellek, René, Austin Warren, *Teoria literaturii*, traducere de Rodica Tiniș, studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru Literatură Universală, 1967.